

811.163.41'367

811.163.41'38:070

<https://doi.org/10.18485/sj.2024.29.1.27>**ЈЕЛЕНА М. СТЕВАНОВИЋ***Институт за педагошка истраживања
Београд

Оригинални научни рад

Примљен: 17. 10. 2023.

Прихваћен: 16. 1. 2024.

НАТАША Б. СТАНКОВИЋ ШОШОУниверзитет у Београду
Филолошки факултет

СИНТАКСИЧКА ДЕХОМОГЕНИЗАЦИЈА У ПУБЛИЦИСТИЧКОМ ФУНКЦИОНАЛНОМ СТИЛУ СРПСКОГА ЈЕЗИКА**

Предмет рада представља синтаксичка дехомогенизација. Циљ рада је да се укаже на реченичне моделе синтаксичке дехомогенизације, као и на њихову функцију у публицистичком стилу. Корпус чини конкретан језички материјал ексцерпиран из српских медија (штампаних и електронских). Примарне методе коришћене у раду су лингвостилистичка и функционалностилистичка. Основни критеријуми примењени у анализи јесу синтаксички и семантички. Резултати проведене анализе указују на то да су у датим публицистичким текстовима најзаступљеније тзв. праве и привидно раслојене реченице. Такође, најчешће се појављују реченични модели који садрже катафорске облике заменица *ово*, *то*, *оно*. Ови модели реченица су заступљенији у политичким и културним него у другим садржајима. Ове реченице су стилски маркиране и једна од функција им је да читаоцу у већој мери приближе контекст, односно оне представљају средство изразитијег информативног структурирања текста.

Кључне речи: синтаксичка дехомогенизација, типови реченица, публицистички функционални стил, медији (штампани и електронски), савремени српски језик.

---

* jelena.stevanovic.jelena@gmail.com

** *Напомена.* Реализацију овог истраживања финансирао је Министарство науке, технолошког развоја и иновација Републике Србије (бр. уговора 451-03-47/2023-01/ 200018).

УВОД

Један од модела синтаксичке дехомогенизације представљају cleft (раслојене) реченице. Овај термин је први пут употребљено, тј. предложио Ото Јесперсен (1949). Термин указује на синкопирање¹ значења које се може изразити у клаузи. „Почетна проста реченица, као основа расцепљивања, може се сматрати основном реченицом. Расцепљена реченица јесте резултирајућа конструкција, састављена сада од две синтаксичке јединице” (Суботић/Ружић 2008: 415).

Дате реченице појављују се у многим језицима мада се најпре везују за енглески језик (Принс 1978; Гелуикенс 1991; Делин 1992; Хартман 2015; Бургуан 2017). Јављају се и у другим германским језицима, нпр. у немачком, данском, норвешком и шведском. Овакве конструкције нису непознате ни романским језицима. Док се релативно ретко употребљавају у италијанском и шпанском, у француском су ове реченичне структуре веома честе. Анализе поменутих реченица постоје и у другим словенским језицима, попут руског, пољског, чешког, словачког.

У српској и хрватској лингвистичкој традицији ова категорија реченица описана је као посебна у радовима Половине (1983), Иваса (2001), Суботић и Ружић (2008) и Халупке-Решетар (2011). Међутим, о овим реченицама Кордић (1995), као и Мразовић и Вукадиновић (1990)² пишу у оквиру поглавља о односним/релативним клаузама. С тим у вези, Кордић упућује на следеће: „...с обзиром на функцију коју израженост/неизраженост антецедента са собом повлачи, има релативних реченица које би се могле описати као ’пријелазне’ јер се по својим својствима налазе између најчесталијих – релативних реченица с антецедентом – и далеко рјеђих – релативних реченица без антецедента. Наиме, у примјерима попут Они КОЈИ ПРВИ ПРОЛИСТАЈУ могу страдати од мрза релативна реченица има антецедент – то је показна замјеница *они* – али се тај антецедент и разликује од најчесталијег, именичког антецедента по томе што не доноси никакав лексички садржај, већ упућује на релативну реченицу као на носиоца лексичког садржаја. Зато такав антецедент називам формалним антецедентом” (Кордић 1995: 187).

Термин cleft реченица подразумева раслојавање једне почетне просте реченице на две синтаксичке јединице. Тако се добија перифрастична кон-

¹ Посматрано са етимолошког аспекта, значење речи *синкопа* се изводи од грч. речи *sinkope* „сећи, прекидати”. У српском језику ова реч има више значења у зависности од области у којој се употребљава (здравство, лингвистика, музика).

² Описујући релативне реченице, Мразовић и Вукадиновић, између осталог, наглашавају: „анафора (корелат) тада може да се схвати као управна реч за атрибушке реченице, те неке реченице и без управне речи делују као атрибушке односне реченице” (Мразовић/Вукадиновић 1990: 553–560).

струкција у којој је фокусирани елемент дислоциран и чија оба дела реченице имају сопствени предикат.

Раслојавање (у свом динамичком оперативном виду) представља посебан тип синтаксичке трансформације основне реченице чији резултат представљају експланаторне структуре, а њихова перифрастичност је само условна. Такође, два прономинална супстантива – нпр. *то* и *што*, *оно* и *што*, итд. – способна су да преузму прономинализацијску улогу, то јест и за преузимање функционалних ингеренција један од другог, па се тиме један од њих чини сувишним. Релативизатор је свакако неопходнији, те и теже одбацив, док је корелатив у ствари факултативан. Релативизатор на тај начин, преузевши функционална обележја корелатива, постаје бифункционалан, повезујући две дискретне конструкције у јединствену синтаксичку структуру. Биполарни релативизатор има карактер праве везничке речи.

Перифразом, констатује Ковачевић, „називамо употребу већег броја ријечи за описивање нечега за што би била довољна једна или у најмању руку само неколико ријечи да је изразе” (Ковачевић 2000: 160). Перифраза је вишечлани опис или конструкција „којом се из стилских разлога замењује мање сложена језичка јединица, а која означава исти појам” (Јовановић 2010: 191).³ Стога, приликом навођења, уз сваки перифрастички нужно мора стајати неперифрасти израз како би се показао њихов суоднос.⁴

Преузимајући функције изостављеног корелатива, релативизатор *што/шта* овладава још једном додатном способношћу: да функционално дивергира у свим оним структурним правцима где су у управној конструкцији били позиционирани корелативи. Тако од монофункционалне реченичне структуре добијамо полифункционалну.

„Како се у резултирајућој реченичној структури остварује перифрастична конструкција са два одвојена дела од којих сваки има свој предикат, раслојавање се може сматрати – бар теоријски – као посебна врста мултипредикатизације” (Бајтел 1994: 101), ако се узме да су глаголи оба дела есенцијални конституентни елементи граматичког предиката одређених клауза.

Највиши ступањ хомосигнификативности јесте синонимност – две форме и више форми на различите начине описују исти тематски садржај, и повезане су као парафразне, као узајамно апониране конструкције, као опис и његово

³ Поједини аутори сматрају да је перифраза једна од најфреквентнијих стилских фигура различитих публицистичких подстилова (Јовановић 2010: 228–229).

⁴ Посматране кроз суоднос денотативног и сигнификативног значења, читамо код Ковачевића, наведене се конкурентне перифрастичке и неперифрастичке јединице потпуно еквивалентним јављају само с обзиром на денотативно значење, тј. означавају исти предмет или ситуацију из објективне стварности. Денотативно им је значење, дакле, подударно (Ковачевић 2000: 161).

објашњење, као конкретни опис и апстрактно означавање (*то*) итд. Међутим, овде је реч о хиперсигнификативном упућивању на тематски садржај као целину и о његовој хипосигнификативној парцелацији по начелу контингенције. Дакле, хиперсигнанс обухвата целину садржаја, док га хипосигнанси деле и као целина образују синонимну структуру у односу на њега.

Данас се у англосаксонској литератури чешће говори о *it-clefts* – када су у питању праве раслојене реченице и *wh-clefts* – када је реч о привидно раслојеним реченицама.⁵ Такозване праве раслојене реченице, посматрајући са функционалностишког аспекта, представљају таутолошко удвајање, а са семантичког аспекта посматрано, реч је о реидентификацији, тј. о поновном идентификовању садржаја; поновљеној језичкој ресигнификацији, што се обавља прономиналним супститутором.

У овом типу реченица копулативни глагол /бити/ делује као средство помоћу којег се успоставља фокус, односно којим се приписује функција фокуса именској фрази, која се налази непосредно иза њега. Са стриктно синтаксичког становишта разматрано, тзв. праве раслојене реченице имају сличне карактеристике као и процес топикализације. Реч *што* у себи сажима садржај конструкције чији је члан, и тако га преобраћа у квалификатор корелатива *то/ово/оно*. Реч *што* постаје својеврстан зависни везник. Дакле, при трансферу заменичког *што* у везничко – међуодноси парцијалних структура – што се тиче условљености облика – остају неизмењени. Заменички корелативи могу под тим реченичним утицајем мутирати у правцу везничких корелатива.

С тим у вези, предмет рада представља синтаксичка дехомогенизација. Циљ рада је да се укаже на реченичне моделе синтаксичке дехомогенизације (нпр. *cleft* реченице), као и на њихову функцију у публицистичком стилу. Корпус чини конкретан језички материјал, односно новински текстови ексцерпирани из српских медија (штампаних и електронских), попут *Политике*, *Вечерњих новости*, *Телеграфа*, *Информера*, *РТС-а*, *Недељника* и др. Примарне методе коришћене у раду су лингвостилистичка и функционалностилистичка. Основни критеријуми примењени у анализи јесу синтаксички и семантички. Прагматички аспект није разматран, иако се има у виду да анафорика заменичких речи и пресупозитивност израза уопште јесу два битна момента у достизању кохезије текста. Тиме је омогућена само општа оријентација у препознавању денотата, тј. предмета споразумевања, а прималац је упућен да на основу тих оријентационих релеја препозна денотат у склопу језичке ситуације. Дакле, не само између исказних форми, него и међу параграфима

⁵ The clause following the clefted constituent in IT clefts and the clause introduced by the WH word in WH and RWH clefts will be termed the cleft clause (*you should be on, what you want to do, what I've done...*) (Вајнерт/Милер 1996: 174).

може посредовати заменица, и својим анафоричким упућивањем на претходни контекст успостављати везу са њим.

РЕЧЕНИЧНИ МОДЕЛИ СИНТАКСИЧКЕ ДЕХОМОГЕНИЗАЦИЈЕ У ПУБЛИЦИСТИЧКОМ ФУНКЦИОНАЛНОМ СТИЛУ СРПСКОГА ЈЕЗИКА

У датим новинским текстовима, односно приликом медијског извештавања појављују се, као примери синтаксичке дехомогенизације, раслојене реченице које садрже катафорске облике заменица *ово*, *то*, *оно*. Притом, у тзв. правим раслојеним (cleft) реченицама доминирају катафорски облици *ово*, *то*. Заменичке речи функционално су равне именицама и стога што учествују на исти начин као и ове у организацији апониране конструкције. Међутим, заменице су синтаксички имобилне и ретко ступају у синтагматске односе. Заменица *то* поседује способност двостраног указивања на чињенице – анафорски према претходећем, и катафорски према потоњем. У анафорском правцу *то* има способност указивања на општи контекст или ситуацију, без усмеравања на одређену чињеницу. Ово се може назвати нелокализованом асоцијативношћу. У катафорском пак правцу ова реч је строго лексички локализована: усмерена је увек на одређену реч која за њом следи.

Релативизатор *што*, *који*, функционише као атрибутив речи *оно*, *тај*. Ту функцију он задржава и у новој констелацији односа после одбацивања корелатива; према синтаксичком закону, управна конструкција је тиме промовисана у номиналну конструкцију, јер атрибутивност одредбе подразумева номиналност управног дела. Заправо, из описа је издвојена само сигнификацијска перспектива, и на њу је – као да је цела конструкција номинални сигнификатор – усмерена зависна реченица као атрибутски квалификатор. Потврду налазимо у следећим примерима:

То је тај ирационални део света, као што композитор чује мелодију не знајући како и одакле та композиција долази до њега. (Новости, 5. 11. 2021). *Тако пре није било. То је та највећа промена која осликава моје три протекле године на овој функцији.* (Ало!, 8. 9. 2017); *„То је тај камичак у цителу, који би они што пре да избаце, да Београд и Приштина постигну договор, како их нико на то не би подсећао”, изјавила је Брнабић.* (Информер, 22. 9. 2022); *То је тај дух и то је та атмосфера по којој Београд поново постаје препознатљив.* (Ало!, 8. 9. 2017); *То је тај наш ирационални део у ком ми верујемо више својим емоцијама него бројевима и чињеницама.* (Novosti online, 6. 5. 2022); *То је та игра коју очекујемо момци, са таквим приступом се далеко стиже.* (РТС, 1. 12. 2023); *То је тај мотор који одржава, ако не и појачава, класну нетрпељивост.* (Недељник, 27. 8. 2021); *То је та наша реалност коју желим да прикажем на хумористичан начин. Било је све тешко, али може да се гледа и кроз призму смеха.* (Телеграф, 19. 5. 2022). *Ово је тај чувени терен на коме је кренула прича о дечаку који иде правим путем и развија се у новог НБА суперстара.* (Еспресо недеље, 11. 8. 2019)

У примерима које смо навели комплемент је истакнут тако што се нашао у истуреној позицији, пред релативизатором који уводи клаузу са прелазним глаголом у предикату. Именска реч у номинативу уз копулу обично је детерминисана показном заменицом, чиме је потенцирано њено значење.⁶ Раслојавање оваквих реченица са фокусираним и дислоцираним (екстрапонираним) објектом врши се према истом обрасцу, а то значи да се увек у иницијалној позицији у реченици појављује форма *то*⁷ или *ово*, а никад именичка фраза или лична заменица.

Статус у фокусу најчешће имају реченице са заменицом *то* која није плеонастична. У овом случају она функционише у хијерархији датости слично личној заменици која означава неки објекат, те дескриптиван садржај није неопходан а и може се наћи у изостављеној расцепљеној клаузи (Трнавац 2013: 359).

Оваквих примера тзв. правих раслојених (cleft) реченица било је знатно мање у анализираном корпусу, него примера који следе и који припадају другом типу ових реченица, тзв. привидно раслојеним реченицама. Реченица је раслојена тако да се у њеном другом делу нађе оно што је фокус, односно рема.

Оно што јесте сачувано откривено је током сондашког истраживања језера и околине 1980 године, као доказа да је подручје било насељено за време Римског царства а и пре. (Ало!, 15.8.2020); *Оно што јесте фокус мог филма, то је период од 40 година које је Светитељка провела у пустињи.* (Култура, 3. 9. 2022); *Оно што јесте занимљиво да прослава у ресторану поласка у школу гостима ствара већу обавезу, па су тако и поклони за школараца скупљи.* (Телеграф, 2.9.2021); *Оно што јесте прописано су казне за оне који повреде Закон о заштити података о личности – физичким лицима прети казна од 50.000 до 150.000 динара, док би правна лица могла да плате и до два милиона динара казне.* (РТС, 13. 8. 2022); *Оно што јесте јасно је да одговор на шизофренију и на све друге менталне болести, укључујући депресију, биполарни поремећај и деменцију, неће бити нађен само у генетичкој анализи.* (РТС, 1. 4. 2016); *Оно што јесте добро и према подацима којима ми располажемо у Привредној комори Србије, и оно што смо добили од података од надлежних органа, видимо да и у другим категоријама, јесте број решених рекламација јако висок.* (РТС, 21. 1. 2021); *Оно што јесте ново је да је изградња у Румунији сада близу свог краја.* (Телеграф, 25.9.2015); *Оно што јесте највећа непознаница у рути којом се кретао Матеј Периш, осим, наравно, његова одредишта јесте куда се Матеј кретао у времену између тренутка кад је снимљен у Травничкој улици и тренутка кад је снимљен пред рестораном Саванова.* (Ало!, 9. 1. 2022); *У Мољу се та спонтана истина изречена кроз шалу није десила, али оно што јесте постигнуто су сцене које документују део тадашње београдске урбане сцене – личности попут Неће Лептира, Индексовог позоришта и једну туробну атмосферу тадашњег андерграунда, снимљен од стране човека који није његов део.* (РТС, 16. 11. 2020); *„Шта ће Шмит урадити, ја не знам, али оно што је решење за БиХ, говорим о постојећем Уставу и изборном систему,*

⁶ Синтаксичко и контекстуално окружење катафоре у тексту представља и данас интригантну тему у лингвистичкој и когнитивној литератури с обзиром на формално нарушавање принципа линеарности (Трнавац 2013: 348).

⁷ „У оквиру показних замјеница издвајају се по неколико иманентних карактеристика именичке замјенице у неутруму једнине, од којих је употребно далеко најфреквентнија замјеница *то*” (Ковачевић 2007: 95).

мора се ојачати позиција Заступничког дома у односу на Дом народа. Дакле, смањити надлежност Дома народа”, рекао је Папић. (Тањуг, 2. 10. 2023); „Оно што јесте могуће, то је да људи на функцијама одступе са истих уколико то желе. Због самовоље појединца се комплетно Друштво не може делити”, пише у саопштењу. (РТС, 23.09.2022); „Оно што јесте разлика рекла бих између овог меморандума који је потписан и свих оних који су потписани у протеклом периоду, а било их је много у области енергетике, јесте да је иза ових меморандума стала цела Влада Србије”, истиче министарка енергетике Зорана Михајловић. (РТС, 19. 9.2012); Оно што је највећа иронија је да се тај новац не користи у обнову привреде, помоћ жртвама рата и слично него се њиме купују државна добра и компаније које индиректно долазе у власништво Изетбеговића. (Курир, 3. 2. 2016); Оно што ме посебно радује, то је да ће просечна плата запослених бити већа у односу на републички просек – каже за Новости Владимир Гак. (Новости, 5. 12. 2020); Оно што је посебно занимљиво јесте да Град финансијски помаже фестивал и то са готово половином средстава које се годишње издвајају из буџета за културу. (CINS, 6. 4. 2011)

Такво распоређивање пропозиције и фокуса (теме и реме) иначе је веома често. Тако се може увести тема у разговор, да би уследио коментар, оно што се фокусира. Фронтирање (екстрапонирање) пропозиције у иницијални реченични положај, како примери показују, обично прати и појава прономиналне речи испред релативизатора.⁸

Привидно раслојена реченице, заправо је необична конструкција јер је рематски, односно нови садржај постављен у део реченице у којем се убицајено очекује тематски садржај.⁹

Анафорика представља врло интересантну појаву у језику, и то не само по томе што може послужити као основа за конексиону спрегу међу јединицама, већ и по томе што често изазива и супротну осетљивост супституисане јединице према супституентској – катафоричкој функцији речи. Поред тога, присуство везника, са своје стране, упућује на вишу фазу хомогенизацијских процеса од оних које се овде прате, односно о специјалној структурираности вишечлане форме – о фразној структури.

Празнина је појачана таутолошком структуром (*Оно... што... јесте* или *је/јесте то*). Тематски празан елемент може се јавити чак три пута – први пут уместо референта појављује се катафорички облик *оно*, други пут *што* (који накратко враћа пажњу на претходни празан елемент)¹⁰ и трећи пут катафорич-

⁸ Разматрајући конструкције са управном именицом у зависном падежу и релативизатором у номинативу, Симић и Јовановић упућују на то да су то „структуре код којих агенс управне реченице није обухваћен делом тематског садржаја заједничког обема реченицама. То су конструкције са антецедентом у зависном падежу и у одговарајућим функцијама унутар управне реченице (Симић/Јовановић 2002: 1085).

⁹ Термини *тема* односи се на информацију која је позната и говорнику и слушаоцу, док се *рема* и *фокус* тичу информације коју говорник преноси слушаоцу (Ковачевић 2015).

¹⁰ Има мишљења да је форма *што/шта* примарно заменички супстантив који „своју везну функцију заснива на анафоричности својственој заменичким речима, тј. на способности да укаже на претходећи контекст... На анафоричност *што/шта* – *то/оно/све* реагује катафоричношћу, те се тако конструктивној синтаксичкој узајамности двеју јединица додаје комуникативна

ки облик *то*. С једне стране, игра међусобног упућивања садржајно празних језичних елемената (*оно*, *што* и *то*) и одлагања смисла могла би се тумачити као поступак укључивања читаоца у реченичну структуру и њен непосредни контекст. Поред тога, умножавање лексичких и граматичких структура, а посебно промена смерова у скретању пажње помоћу садржајно празних упућивача, који читаоцу указују на значење час у следећи, час у претходни контекст, могу деловати као осцилатор. Такође, могу бити омиљено тактичко средство манипулативнога политичкога говора како би била произведена значењска неодређеност. С тим у вези, језик поседује средства „помоћу којих оно што није релевантно може да се остави неизреченим” (Кликовац 2008: 62),¹¹ али та легитимна језичка средства могу бити у одређеним дискурсима, попут политичког дискурса и језика јавног информисања, и злоупотребљена. У целокупном трагању за коначним смислом настаје довољно текста за прозодију: мноштво ограничења, уједно и спојева, као и више могућности истицања.

Међутим, постоје и, у изведеном смилу, другачија мишљења о функцији катафоричких облика датих заменица у раслојеним реченицама у српком језику. Наиме, Трнавац сматра да се употреба неутралних општепредметних заменица *ово*, *то*, *оно* у тзв. правим и привидно раслојеним реченицама, као елементима који имају своје пуно семантичко значење, може објаснити Аријеловом теоријом доступности (Трнавац 2013: 353). На основу параметара *удаљеност* и *јединство*, нарушавање линеарног поретка између заменице и антецедента у тексту омогућено је њиховом минималном удаљеношћу и њиховом јаком кохерентном повезаношћу.¹² Дистрибуција заменица *ово*, *то*, *оно* је одређена когнитивним статусом расцепљених реченица које су у српском језику обележене у оквиру шест когнитивних статуса повезана односом импликације (Трнавац 2013: 356).

ФУНКЦИОНАЛНОСТИЛИСТИЧКИ АСПЕКТ

Посматрано са функционалностилистичког аспекта, раслојене реченице, и тзв. праве и привидно раслојене, имају у српском језику другачију улогу него у језицима из којих су потекле и у којима је та конструкција условљена

синтаксичка... (Симић/Јовановић 2002: 1251). Поред тога, истиче се да комуникативни садржај одређује карактер употребљених облика (Симић/Јовановић 2002: 1231).

¹¹ Указујући на особености бирократског језика, Ратковић констатује да такав језик најпре служи говорнику који намерно на такав начин обликује поруку и из „политичке комуникације искључује шире слојеве становништва... (Ратковић 1998, према Кликовац 2008: 24).

¹² Реч је о тзв. адлокацији, као посебном виду копрезентности, која претпоставља удруживање садржаја двеју или више речи у структуру у којој један има доминантан, језгрени положај, а други су његови пратиоци. Када један од назива истовремено алудира на други ’приписујући’ му свој садржај, тада је обављена њихова интеграција, али не инклузијом, већ простим придруживањем помоћу којег се структура пројектује на неку тематску скупину као на чињеницу и њену особину, или као на чињеницу према којој основна чињеница стоји у одређеној релацији.

њиховом граматичком структуром. Наиме, у нашем језику оне се сматрају синтаксичким позајмљеницама и стога у српском језику имају одређену ме-такомуникацијску улогу.

Ове реченице су стилски маркиране и једна од функција им је да читаоца у већој мери укључе у контекст, односно оне су средство изразитијег информативног структурирања текста. Њихова сложеност упућује на реторичку улогу, као и на експресивну, али и апелативну функцију будући да говорник свој став, у извесном смислу, препоручује читаоцу. Сложеном синтаксичком структуром евоцира писани, донекле интелектуалнији стил говорника. Може се рећи и да уводи у исказ дозу унификације и шаблонизације које су пре одлика стила суседног публицистичком стилу, тј. особеност су административног стила, што поткрепљује запажање Јовановић да административни стил продира у публицистички не само кроз употребу специфичне лексике и фразеологије, већ и приликом обликовања реченице (Јовановић 2010: 355). Такође, њиховом употребом говорник, можда свесно а могуће је и према аутоматизму, користећи се вишком речи, тежи да остави утисак потпуности и заокружености исказа, као и да повећана количина текста имплицира и већу важност садржаја.

Применом тзв. праве раслојене реченице у иницијалној позицији настоји се да се придобије пажња слушалаца/читалаца за садржај који се саопштава „ради поентирања оног што се желели рећи проширивањем у једну врсту релативне реченице” (Суботић и Ружић 2008: 419).

Поменути реченични модел запажа се у различитим областима медијског извештавања. Навешћемо неколико примера из области културе и политике: [Душан Ковачевић]: „То је тај ирационални део света, као што композитор чује мелодију не знајући како и одакле та композиција долази до њега”. (Новости, 5. 11. 2021) // [Александар Вучић]: „То је тај наш ирационални део у ком ми верујемо више својим емоцијама него бројевима и чињеницама”. (Novosti online, 6. 5. 2022). Како примери показују, функција заменице *то* заснована је на преношењу номиналног садржаја из првог у потоњи сегмент конструкције, и њиховом повезивању помоћу анафоричког упућивања. Заменица *то* сажима и идентификује садржај целог првог сегмента, или једнога његовог дела, и то упућујући на предикативно језгро употребљене реченичне структуре. Ова заменица има још шири дијапазон употребе од показаног. Сажимајући садржај претходног, неизреченог сегмента на који упућује, она успоставља анафоричку везу постцедента са њим. Ово остварује само по томе што у постцеденту заузима одређену синтаксичку позицију.

У наведеним примерима посебно се истичу субјективна гледишта аутора поводом личних, професионалних и друштвених преокупација. Може се приметити и да су реченице део изјава, односно да иако припадају писаном публицистичком дискурсу према изворима, оне су део говорног дискурса.

Непосредним и фамилијарним тоном у изјавама, колоквијалним изразима они настоје да задобију поверење слушалаца/гледалаца и да утичу на њих, као у наведеним примерима.¹³

Заступљеност раслојених (cleft) реченица у политичком дискурсу најчешће је присутна у иницијалној позицији: „Оно што је наш излаз јесте да се инсистира на компромисним решењима иако знамо да их неће бити”, рекао је Вучић. (Политика, 21. 11. 2023) // „Оно што јесте разлика рекла бих између овог меморандума који је потписан и свих оних који су потписивани у протеклом периоду, а било их је много у области енергетике, јесте да је иза ових меморандума стала цела Влада Србије”, истиче министарка енергетике Зорана Михајловић (РТС, 19. 9. 2012) // „Оно што је нама важно је да ми као град следимо политику државе”, каже Ђурић. (MoјNoviSad.com, 9. 2. 2023). Као што је случај и с претходно наведеним реченичним моделом, и овде се уочава њихова употреба у спонтаном говору личности из политичког живота Србије.

Поменути реченични модел чест је и у филмским чланцима и критикама, али је такође део изјава. Њиме се посебно указује на значајне личности светске и домаће кинематографије и тумаче доминантни сегменти филских остварења која су предмет анализе. На пример: „Оно што можемо приметити јесте да се током своје каријере Финчер опредељивао за све озбиљније и све хладније приче и да је постајао све прецизнији у својим инсценацијама”. (Кинотека, новембар 2023, стр. 33).

Познато је да је тежња ка задовољству и пријатности снажан мотив активности. У најавама културних манифестација (филмских пројекција, музичких концерата) истиче се аутентичност догађаја и наговештава пријатност и уживање које ће публика имати током њиховог гледања. У вези са наведеним, најчешће се појављују раслојене реченице које садрже катафорске облике заменица *ово* у иницијалној позицији: „Ово је тај филм који је српски кандидат за Оскара”. (Данас, 27. 9. 2023) За разлику од модела који почиње заменицом *то* (референција је неутрална), у овом типу реченица заменица *ово* има доминантнију функцију скретања пажње на оно што следи. Указујући на изузетност тренутка током спорског догађаја, коментатор саопштава: „Ово је та прилика коју не смемо да пропустимо”. Да би се истакли услови у којима је стасао врхунски спортиста на почетку каријере, прибегава се употреби раслојене реченице, као нпр. „Ово је тај чувени терен на коме је кренула

¹³ Јовановић поцртава да су штампа, радио и телевизија, поред интернета, данас трибина са које се најуспешније делује на јавност и јавно мњење. „Преко њих се обавља не само трансфер идеја итд., него и језичке грађе и језичких модела” који утичу на општи изглед језичке панораме. Тако неке од особина разговорног стила, као што су изрази фамилијарности, неусиљености, спонтаности, експресивности, постају обележја публицистичког стила. Заправо, подражавајући „језички израз и укус публике”, најлакше се долази до људи и позиције да се на њих може деловати (Јовановић 2010: 284).

прича о дечаку који иде правим путем и развија се у новог НБА суперстара”. (Еспресо недеље, 11. 8. 2019).

Раслојене реченице које садрже катафорске облике заменица *ово, то, оно* налазе се у новинарским текстовима у вези са значајним историјским догађајима и личностима. Оне су стилски маркиране и имају функцију да читаоцу у већој мери приближе контекст. Будући да представљају стилски маркиране језичке јединице, можемо разматрати њихову стилематичност.¹⁴

Примена анализираних типова реченица има функцију посебног наглашавања и истицања. Навешћемо неколико примера: „Упоредите ту ароганцију, осећај сопствене супериорности – то је тај колонијални менталитет, када ми је све дозвољено, а ти мораш да радиш шта ти кажем. Он се манифестује не само што се тиче наших интереса. Када им је потребно... Сетите се, 1999. године САД су одлучиле да Југославија прети њиховој безбедности, 10.000 километара од америчке обале. У трену су је избомбардовали”, испричао је Лавров. (Еuronews Србија 27. 5. 2022). Субјективни ставови и уверења често се исказују раслојеним реченицама: „Оно што знам је да су момци дали све од себе”, тврди Милошевић. (Црвена Звезда, 5. 11. 2021) // „Оно што знам је да нису испуњени сви захтеви паора”, рекао је Сланкаменац. (Портал 021, 5. 11. 2023).

Како примери показују, анализирана синтаксичка конструкција се у српском језику неретко појављује у формалном, јавном говору и указује, између осталог, да њену употребу не изискује непосредни контекст или граматичке могућности, већ да се она „намеће” говорнику, што им даје стилски маркер. Синтаксичком дехомогенизацијом, односно анализираним реченичним моделом (раслојена реченица) истичу се делови исказа и говорников став, што, између осталог, упућује на њену стилематичност. Такође, својом сложенијом структуром овај модел реченице евоцира писани стил који се традиционално сматра интелектуалнијим у односу на говорни.

УМЕСТО ЗАКЉУЧКА

Према Силићевом схватању, публицистички функционални стил је најсложенији функционални стил стандардног језика (Силић 2006: 75). Одлике публицистичког функционалног стила које му обезбеђују посебно место у систему функционалних стилова српског језика и доприносе његовој сложености

¹⁴ У стилематичност није нужно укључена и стилогеност. Иако представљају лице и налицје једне језичке јединице, стилематичност и стилогеност не стоје у односу међузависности или двоструке импликације. Јер, све што је стилематично не мора нужно бити и стилогено, и обрнуто: све стилогено није нужно и стилематично. Стилематичност је начин на који је оформљена језичка јединица која је носилац стилске вредности. Стилогеност је употребна и стилска вредност дате форме језичке јединице (Ковачевић 2012: 36–37).

јесу изукрштаност семантичке, стилистичке, нормативне, стилске, социјалне и територијалне информације, потом знаковна усложњеност, богатство кодних комбинација, као и специфична екстралингвистичка условљеност (Тошовић 1991: 14). Поред тога, као важну карактеристику поменутог функционалног стила Јовановић издваја стилску поливалентност новинских текстова, што указује на то да не теже унификацији израза, него посежу за фондовима различитих стилова (Јовановић 2010: 283), посебно разговорног и административног стила.

Резултати проведене анализе показују да у публицистичким текстовима, (ексцерпираним из електронских и штампаних издања различитих медија у Србији) најзаступљенији модел реченица, које су пример синтаксичке дехомогенизације, представљају раслојене (cleft) реченице. Притом се појављују и тзв. привидне и тзв. праве раслојене реченице, али су привидно раслојене реченице учесталије. Најчешће се употребљавају раслојене реченице које садрже катафорске облике заменица *ово*, *то* код тзв. правих раслојених реченица и катафорски облик заменице *оно* код тзв. привидно раслојених реченица. Њихова улога у структурисању синтаксичке јединице није условљена преваходно граматичким могућностима језика, већ би их пре требало посматрати са функционалностилског аспекта и поливалентности функционалних стилова српског језика. Такође, овај реченични модел је заступљенији у политичким и културним него у другим садржајима. Ове реченице су стилски маркиране и једна од функција им је да читаоца у већој мери укључе у контекст, односно оне су средство, између осталог, изразитијег информативног структурирања текста.

ЛИТЕРАТУРА

- Бајтел 1994:** Antonín Bytel, Towards the Syntactical Interpretation of the so called Cleft Sentences, *East European Studies* 3 (March 1994), 93–125.
- Бургуан 2017:** Charlotte Bourgoin, The Role of the English It-Cleft and the French C'est-Cleft in Research Discourse, *Discours: Revue de linguistique, psycholinguistique et informatique. A journal of linguistics, psycholinguistics and computational linguistics*, Vol. 21, 3–31.
- Вајнерт/Милер 1996:** Regina Weinert, Jim Miller, Cleft constructions in spoken language, *Journal of Pragmatics*, Vol. 25, No. 2, 173–206.
- Гелуйкенс 1991:** Ronald Geluykens, Discourse functions of it-clefts in English conversation, *Communication and Cognition*, Vol. 24, No. 3–4, 343–57.
- Делин 1992:** Judy Delin, Properties of It-Cleft Presupposition, *Journal of Semantics*, Volume 9, Issue 4, 289–306.

- Ивас 2001:** Ivan Ivas, *Rascijepljene rečenice u hrvatskom jeziku*. U: Sesar, D., Vidović Bolt, I. (ur.), *Drugi hrvatski slavistički kongres* (zbornik radova I). Zagreb: Hrvatsko filološko društvo, 433–440.
- Јасперсен 1949:** Otto Jespersen, *A modern English grammar on historical principles*, Copenhagen: Einar Munksgaard.
- Јовановић 2010:** Јелена Јовановић, *Лингвистика и стилистика новинског умећа*, Београд: Јасен.
- Кликовац 2008:** Duška Klikovac, *Jezik i moć*, Београд: Biblioteka XX vek.
- Ковачевић 2000:** Милош Ковачевић, *Граматика и стилистика стилских фигура*, Београд: DINEX.
- Ковачевић 2007:** Милош Ковачевић, *Србистичке теме*, Крагујевац: Филолошко-уметнички факултет.
- Ковачевић 2012:** Милош Ковачевић, *Лингвостилистика књижевног текста*, Београд: Српска књижевна задруга.
- Ковачевић 2015:** Милош Ковачевић, *О реченици и њеним члановима*, Београд: Јасен.
- Кордић 1995:** Snježana Kordić, *Relativna rečenica*, Zagreb: Znanstvena biblioteka Hrvatskog filološkog društva, Matica Hrvatska.
- Мразовић/Вукадиновић 1990:** Pavica Mrazović, Zora Vukadinović, *Gramatika srpskohrvatskog jezika za strance*, Sremski Karlovci: Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanović; Novi Sad: Dobra vest.
- Половина 1983:** Vesna Polovina, *Pseudocleft rečenice u engleskom i njihovi ekvivalenti u srpskohrvatskom jeziku, II Simpozijum Kontrastivna jezička istraživanja, zbornik radova*, Novi Sad: Univerzitet u Novom Sadu, Filozofski fakultet.
- Принс 1978:** Ellen. F. Prince, *A comparison of wh-clefts and it-clefts in discourse, Language*, Vol. 54, No. 4, 883–906.
- Силић 2006:** Josip Silić, *Funkcionalni stilovi hrvatskoga jezika*, Zagreb: Disput.
- Симић/Јовановић 2002:** Радоје Симић, Јелена Јовановић, *Српска синтакса I. и II.*, Београд: Филолошки факултет, Научно друштво за неговање и проучавање српског језика; Никшић: Филозофски факултет; Подгорица: Црногорски универзитет; Београд: Јасен.
- Суботић/Ружић 2008:** Љиљана Суботић, Владислава Ружић, *Расцепљене (cleft) реченице у српском језику (дијахроно-синхрони план)*, *Зборник Матице српске за славистику*, 73, 415–431.

- Тошовић 1991:** Бранко Тошовић, Публицистички стил у систему функционалних стилова, у: Б. Тошовић (ур.), *Језик и стил средстава информисања*, Сарајево: Свјетлост, 7–19.
- Трнавац 2013:** Радослава М. Трнавац, Катафорски облици заменица *ово, то, оно* у расцепљеним (cleft) реченицама у српском језику, *Јужнословенски филолог*, LXIX, 347–365.
- Халупка Решетар 2011:** Sabina Halupka-Rešetar, *Rečenični fokus u engleskom i srpskom jeziku*, Novi Sad: Filozofski fakultet.
- Хартман 2015:** Jutta M. Hartmann, *The Syntax and Focus Structure of Specificational Copular Clauses and Clefts* (thesis), Tübingen: University of Tübingen.

SYNTACTIC DEHOMOGENIZATION IN THE JOURNALISTIC FUNCTIONAL STYLE OF THE SERBIAN LANGUAGE

Summary

The subject of the paper is syntactic dehomogenization. The goal of the study is to identify sentence patterns of syntactic dehomogenization, as well as their function in journalistic style. The corpus consists of specific linguistic material excerpted from Serbian media (both printed and electronic). The primary methods used in the study are linguo-stylistic and functional-stylistic. The main criteria applied in the analysis are syntactic and semantic. The results of the conducted analysis indicate that in journalistic texts (excerpted from electronic and printed editions of various media in Serbia), the most prevalent sentence model, exemplifying syntactic dehomogenization, consists of cleft sentences. In the process, both so-called apparent and true cleft sentences appear, but the apparent cleft sentences are more frequent. The most common are cleft sentences that contain cataphoric forms of pronouns *this, it* in the case of true cleft sentences, and the cataphoric form of the pronoun *that* in the case of apparent cleft sentences. Their role in structuring syntactic unit is not primarily conditioned by the grammatical possibilities of the language, but rather they should be considered from the functional-stylistic aspect and the polyvalence of functional styles in the Serbian language.

Key words: syntactic dehomogenization, sentence types, journalistic functional style, media (printed and electronic), contemporary Serbian language.

*Jelena M. Stevanović
Nataša B. Stanković Šošo*